

Balogh András

Könyvtárak a globalizáció korában 2.0

Bevezetés

a könyvtárügy nemzetközi politikai gazdaságtanába:
könyvtári globalizáció alulnézetben

I. rész

„...the powers of financial capitalism had another far-reaching aim, nothing less than to create a world system of financial control in private hands able to dominate the political system of each country and the economy of the world as a whole. This system was to be controlled in a feudalist fashion by the central banks of the world acting in concert, by secret agreements arrived at in frequent private meetings and conferences.”¹

Carroll Quigley: Tragedy and hope

A globális információs uralmi rend tendenciái a „fokozódó” nemzetközi pénzügyi helyzetben

Engedje meg a Tisztelt Olvasó, hogy az informatikai technológia szemléletmódjainak verziószámai hasonlatosságára „frissítsem” a könyvtárak globalizációjával kapcsolatos tanulmányomat, illetve – az autóipar által kölcsönzött kifejezéssel élve – „ránccfelvarrást” hajtsak végre korábbi munkámon², amelyhez képest remélhetőleg újszerű, árnyaltabb, mégis az előző munkám gondolatmenetéhez kapcsolódó, egyben konkrétabb összefüggéseket is fel tudok mutatni a könyvtárügy globális világba ágyazódásának, komplex függési és működési struktúráinak kontextusában vizsgálva a kulturális elosztás könyvtár-politikai gazdaságtani dilemmáit. Politikai gazdaságtanról beszélünk tehát, ami azt a hitet (és persze feladatot) jelenti, hogy a pénzügyi mechanizmusok nyomása ellenére hogyan képesek, képesek-e egyáltalán a nemzetállamok olyan politikára, amellyel „megvédhető” a közszolgáltatások. Írásom a gazdaságfilozófia és a gazdaságpolitika határmezsgyéjén a kíváncsi és a lehetséges dialektikájának határhelyezeteit kívánja megmutatni, olykor ütköztetni a kulturális elosztás problémakörében.

Jelenkorunk a pénzügyi piacok és a közjavak, a spekulatív (fedezetlen) pénztőke, a működő tőke, és a munka (reálgazdaság) antagonisztikus konfrontálódásának

posztmodern korszaka, amikor is az állam és a reálszféra eladósítása, piaci refinanszírozása valójában indirekt és globális piacositást, magánosítást jelent a közszolgáltatások tekintetében is, amelyek pénzügyi mechanizmusai gyorsuló növekvésű kamatterhei révén hasonlóan gyorsuló forráskivonáshoz vezetnek a közszolgáltatások terén is. Ez a pénzügyi rendszer lett a mai magán- és közsféra működésének objektív, tudatunktól és akarunktól független létfeltételévé. Mindez sajátos, szofisztikus, valójában ellentétes jelentésű nyelvi világgal, hívószavakkal kommunikálódik globális és helyi szinteken egyaránt. Régebben „reformnak”, „fenntarthatóságnak”, ma inkább válság utáni, elleni „kiigazításnak”, „adósság elleni harcnak” artikulálja a politika világa. E kifejezések valós jelentése mind egy helyről származik: a pénzügyi függés (hitel, kamat, tőkejáradék) kényszerítő tényezői következtében a reálgazdasági jövedelmek fokozódó elszívása, a közszolgáltatások működési forrásainak a piaci refinanszírozási irányba történő nemzetközi adminisztratív kikényszerítése felől. Ez nem feltétlenül csak forráselvonást, leépítést okoz, hanem egyre nagyobb saját kitermelésű bevételi kényszert is jelent a közösségi ellátórendszereknek, hiszen a közszolgáltatásoknak piaci viszonyok között is „működniük kell”. Jobban megvizsgálva a jelenlegi pénzügyi rendszer paradigmáit, láthatjuk, hogy a „fenntarthatóság” piaci-pénzügyi elvének legnagyobb paradoxona éppen az, hogy egy olyan pénzügyi rendszer kényszeríti ki a reálszférában, amely maga okozza a fönttarthatatlanságot e rendszer működtetésében, finanszírozásában. A „fönttartható fejlődést” finanszírozó pénzügyi rendszer fönttarthatatlan! „Hiábavaló” lenne tehát az a sok áldozat, amelyet a közszolgáltatói rendszer piaci átalakulásában „megspórol”, illetve saját bevétellel a lakosság reáljövedelmeiből közvetlenül pótol feladatainak ellátásához? Abban az értelemben és helyi hatásaiban mindenképpen, hogy egy fönttarthatatlan, élődsi globális pénzügyi rendszer hasznát kell ezzel kitermelnie, és nem a kívánatos, hanem a mesterségesen leszorított szükségletekhez kell szabnia takaróját és könyvespolcait!

„2010-ben Magyarország **2321 milliárd forint**, azaz 11,6 milliárd dollár adósságszolgálatot teljesített. 1990-ben, a rendszerváltás idején, 22 milliárd dollár volt a magyar nemzet adóssága, miután az 1973 óta felvett egymilliárd dollár tényleges forrásbevonásért 1989-ig kifizettünk 11 milliárd dollár kamatot. Több, mint 20 év óta adósságszolgálatra fordítottunk 30 ezer milliárd forintot, vagyis 162 milliárd dollárt. Mégis a magyar társadalmat sújtó adósság napjainkban 135 milliárd dollárra növekedett.”³ E pénzrendszer által finanszírozott reálszféra tehát azért „fönttarthatatlan”, mert az ehhez tartozó, ezt finanszírozó, „fönttartó” pénzügyi rend az, és éppen a finanszírozás pénzügyi hitelfeltételei olyanok, hogy a reálszféra számára eleve kitermelhetetlenek, finanszírozhatatlanok. E fönttarthatatlan, hitelpénz-rendszeren alapuló pénzügyi rend finanszírozási gyakorlata olyan eladósodási spirált indított be a reálgazdaság, a reálszféra minden területén, így a közszolgáltatások állami-önkormányzati finanszírozásánál is, amelynek pénzügyi logikája egy állandósult magas hiányban, vagyis a gyorsuló mértékben növekedő kamatterhek következtében indít be pénzügyi kontraszelekción, és szükségszerűen válságokhoz, destabilizált pénzügyi, finanszírozási állapotokhoz vezet. A kamatterheket kitermelni nem tudó, állandó növekedési és „elvonási” kényszerben lévő reálgazdaság mindig csak „kullog” a hitelek törlesztésének teljesítésében. A közjavakat előállító közszolgáltatások finanszírozását tekintve a folyamat, vagyis a jövedelemelszíváson alapuló „válság” hullámai mára már „begyűrűzni látszanak”

a különböző közszolgáltatói szektorokban, az egészségügyben, a felsőoktatásban, illetve a közoktatásban. A fenntarthatatlanság pénzügyi következményei egyes közjavak szolgáltatásánál rendkívüli állami beavatkozást tesznek szükségessé. A válságjelenségek begyűrűzését láthatjuk például az oktatásügybe, egészségügybe, ahol az eladósodott önkormányzatok helyett az állam közvetlenül, központi pénzügyi struktúrákon keresztül állja majd bizonyos típusú intézmények finanszírozását, kezelését, amelyet sajátos értelmezéssel, jobb híján, „államosításnak” nevezünk⁴. A bölcsődei-óvodai ellátásban a családi napközi intézményrendszerének állami támogatása csökkenti az intézményfejlesztési, építési költségeket és a szakmai nívót, a felsőoktatásban a költségtérítéses mellett teret nyer a jóval drágább, önköltséges képzés, s a „diplomásadó”, valamint a külföldre távozó diplomások tandíj-visszafizetési kötelezettségeinek lehetőségét is a globális pénzügyi folyamatok „kiüresítő”, a felsőoktatásban fenntarthatatlanságot okozó logikája kényszerítheti ki. A kultúra fenntartása egyelőre „helyiérdekű” marad. Ki tudja, meddig. Ezek mentén érdemes felfigyelnünk arra a folyamatra, hogy az uniós és nemzetállami centralizáló pénzügyi struktúrái hogyan hatnak a helyi közigazgatási-politikai szintjéig lebontva, azok autonómiáját, feladataik, kompetenciáik egy részét nemcsak pénzügyileg, de politikailag is központosítva (iskolaigazgatók központi, állami kinevezése, központi tanterv). Mindez tehát nemcsak „mikroszinten” megfigyelhető, de a globális léptékű (pénzügyi-politikai) koncentrációt, kontrollt is láthatjuk a helyi folyamatok fölött. Az Európai Unió az Európai Központi Bankon keresztül, a svájci jegybank közvetítésével a tagállamok büdzséit központilag ellenőrzi, s a „válságok” elkerülésére hiánycélokat állapít meg, amelyek betartása kőbe vésett pénzügyi diktátum. (Az elszaladó hiányt mentőcsomagokkal próbálják megfogni, ennek következtében még nagyobb deficit jön létre.) A „rendszer” tehát csak nem akar helyreállni, (az egyre növekvő megszorítások, profitelszívás és hitelek ellenére sem), hiszen destabilizáló pénzügyi rendszerrel csak destabilizáló gazdaság működtethető.

A „válság” kifejezés tehát csupán eufemisztikus körülírása annak a destabilizáló pénzügyi valóságnak, amelyet épp ez a pénzügyi rendszer okoz, s amely valójában fojtogatja, kizsákmányolja a nemzetgazdaságokat, ellehetetlenítven a társadalom biológiai és kulturális reprodukálódását. Arra a hamis érvelésre alapozva vonja el a nemzetállamok jövedelmét, hogy az állam és az állampolgárok túlköltekeznek, és morális imperatívuszban utasítja az egyre központosítottabb pénzügyi ellenőrzés struktúráin keresztül, hogy „reformot” kell végrehajtani az államháztartáson, hogy az adósságmechanizmusokon és az adórendszeren keresztül mesterségesen elszívott jövedelmek minél hatékonyabban áramolhassanak el a globális pénzügyi struktúrákon. Feltehetjük magunknak a kérdést, vajon milyen globális pénzügyi logika áll a közszolgáltatásban (és a reálszféra minden területén) folytonosan zajló elvonások, leépítések, privatizációs változások mögött? Nem más, mint a kamatmechanizmuson alapuló hitelpénz-rendszer fenntarthatatlansága, amely gyorsuló mértékben vonja el a nemzetállamok erőforrásait, így csak egyre növekvő elvonásokkal, (megtakarításokkal) képesek a nemzeti költségvetések kitermelni a kőbevésett hiánycélokat. Hova vezethet ez a pénzügyi önpusztítás, túl azon, hogy némely helyeken szükségszerűen államcsödhöz, vagy a helyi önkormányzati hatalom pénzügyi csődjéhez. A közszolgáltatásokra, pontosabban a kulturális javak közszolgáltatására szűkítve a kérdést egyértelmű a válasz: fokozatos elszegé-

nyedéshez, fönntarthatatlansághoz. A helyzet abszurditása tehát, hogy miközben hatalmas erőkkel küzdünk a fönntarthatóságért, és ezért pénzügyi–piaci nyomásra óriási elvonásokat eszközöl az állam, az eredmény mégis az egyre fönntarthatatlabb rendszer. Ezen még az sem segít, hogy az Európai Unió központosított pénzügypolitikája „visszatámogat” bizonyos projekteket, amelyek egyetemes politikai–pénzügyi szűrőjévé az eltorzult pályázati rendszer lett. A projektek támogatása „szép dolog”, de a fejlesztések, beruházások szinten tartására, fönntarthatóságára már nem képes a rendszer, mivel azt helyi forrásokból kell ellátni, amelyek viszont adósságcsapdától véreznek. A hitelpénzrendszer pénzügyi törvényszerűségeinek megértése alapvetően fontos ahhoz, hogy megérthessük a kulturális közellátás legfőbb tendenciáit, és azt a technológiai–társadalmi közeget, amely médiumként szolgál a pénzügyi folyamatokhoz.

Mindezt egy „egyetemes” információs uralmi struktúra kontextusában kívánom kifejteni, amelyben természetesen magyarázni szándékozom az információnak a modern „társadalmiasultságát”, az információ uralmi attribútumát az információs társadalom anyagi viszonyrendszerének specifikus kifejeződésként.

Platón úgy fogalmazott, hogy „*az, aki a valóságot egy fogalom alá tudja rendelni, az filozófus, s aki erre képtelen, nem az*”. Én elsősorban pénzügyi vonatkozásokban rendelem egy fogalom alá a világot, a kamat, vagyis a kamatos kamat fogalmát a pénzügyi rendszerből a könyvtár–finanszírozás, -működtetés területére vetítve. A *technika és uralom, racionalitás és elnyomás sajátos, modern egybeolvadását* (Habermas–Marcuse) egyre inkább felváltja az információnak és az uralomnak, vagyis anyagi módosulások virtuális jelben kiterjesztett viszonyának egyfajta „posztmodern” egybeolvadása. Ma már nem elsősorban a technika, a technológia az egyetemes „elnyomó” közeg és médium, hanem az információ: mint az anyag mozgásából adódó változások különbségeit kifejező „numerikus jelrendszer”, amely egyébként szintén technológiai, számítógépes közvetítettségű. Az információ tehát – Ropolyi László definícióját kiterjesztve – az anyagi valóság természeti és társadalmi „eseményeiben” történő változások relációit rögzítő jel. Az anyag (természeti) önmozgásának és ennek magasabb szerveződésének, a társadalmi anyagcsere komplex folyamatait is leírhatjuk egyfajta „információáramló”, vagyis anyagi kölcsönhatásokat közvetítő jelrendszereként. Az anyagi elv természeti–társadalmi törvényszerűségeinek, az anyag mennyiségi különbségeiből eredő önmozgásának „információval” történő leírása az a premissza, amely az információs társadalom olyanfajta megközelítését adja, amelyből tisztábban látható az információ „valós”, „anyagi” meghatározottsága, vagyis a viszonyt kifejező reláció.

Nem tűzhettem ki céloomul e munka keretein belül, hogy az *információs társadalom* terminológiájának sokféleségét összevevsem. Céloom szempontjából ez nem is szükséges, elegendőnek látszik, hogy a dialektikus anyagelvűség történeti hagyományához való visszatérésevel az információs társadalom elméletének posztmodern diskurzusát gazdagíthatjuk, s olyan egyetemes keretbe helyezhetjük, amely az elvont anyagi viszonyok rendszerét a történelem konkrét anyagi viszonyai szintjére helyezi. Ennek kifejeződése az információ, amely kettős, természeti–társadalmi meghatározottságánál fogva igényli a dialektikus megközelítést. Az uralom társadalmi természete ugyanis mindig „anyagi természetű, alapú”, ez az információs uralom korszakában is így van, hiszen ha az információ viszonyt jelölő, kifejező reláció, akkor az nem utalhat másra, mint különböző minőségű (termé-

szeti és társadalmi) anyagi viszonyok egyetemesen leírható rendszerére. Az információ tehát olyan numerikus jelölő, amellyel adekvát formában írhatók le az információk kor társadalmának komplex folyamatai.

E komplex folyamatok közül most kétszeresen is csak specifikus, történetileg meghatározott viszonyrendszert vizsgálok: az információs uralmi viszonyt, hiszen mind az uralom, mind az információ történeti – és természetesen filozófiai értelemben vett – különösségek. Kertész Imre irodalmi megfogalmazásban az '50-es éveket katasztrófa-kornak, katasztrófa-parafrázisnak érzékeltette *Az angol lobogó* című elbeszélésében. Bár az író a mű konklúziójaként arról tesz tanúságot, hogy a totalitarizmusok utáni világot sem megélnie, sem megértenie nem kell, egyfajta új, „fenyegető” entitás vélemezésével tekintett a jövőbe az 1989-es átalakuláskor. Megkockáztathatjuk tehát azt az esztétikai föltevést, hogy a kertészi világkép eszkatológiája a jelenkorra is kivetíti a világtörténelem két modern totalitarizmusának „megszüntette-megőrzött” transzformációit, a totalitarizmust mint a történelmi létezés par excellence örökké-jelenvalóságát egy más társadalmi–politikai közegben újjáéledve. Kertésznek a politikai totalitarizmust irodalmi nyelven megjelenítő üzenetét mai szemmel visszanezve egy „pénzügyi katasztrófa-korban” tölthetjük meg jelentéssel, amikor is a hatalom elnyomó formája, vagyis az uralom pénzügyi totalitásban ölt testet. Más, filozófiai szemszögből elfogadhatjuk Heller Ágnes történelemfilozófiai értelmezését, amely nem tekint külön történelmi korszakként a „posztmodernre”, hanem a modernitás differentia specifikájaként a modernitás ingájának immanens mozgásában írja le a jelenkor világtörténelmi szituáltságát. Ez az elmélet sem tekint tehát befejezett minőségként a posztmodernre – nem úgy, mint korábban Fukuyama –, hanem a modern kor dinamikájának és „dialektikájának” törvényszerűségeibe „belekalkulálja” a totalitarizmus lehetőségét. És ugyanígy, ha szociológiailag gondoljuk tovább Max Weber uralomról szóló tanulmányát, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy korunk, az információs társadalom struktúrája, egyfajta információs uralmi viszonyként ragadható meg mind az elvont általánosság, mind a konkrét individualitás anyagi–ontológiai státusát tekintve. Az információ fogalmának sokféle megközelítéséből azonban nem feltétlenül adódik az a konzisztens, mindenki számára nyilvánvaló álláspont, hogy az információ végső soron az anyag önmozgásából adódó mennyiségi különbségek, viszonyok kifejezője, s mint numerikus jel, az anyagi természetű társadalmi viszonyok adekvát kifejezője, így a társadalom és gazdaság komplexumának is.

Weber a piac és a gazdaság folyamatait nem uralmi (különös), hanem hatalmi, (általános) formáknak tarja. Ez a mai korban különösen igaz megállapítás: az információ specifikus, a társadalmi viszonyt különösen bonyolult, komplex módon kifejező formája mint pénztőke, azaz pénzügyi viszony, mára, a monetáris felségjogok egyetemes kontrollú összefüggérendszerében a reálgazdaság derivatívájává lett. A pénz (a virtuális pénz különösen is) mint „saját fizikai kiterjedés nélküli numerikus” információ nemcsak konkrét meghatározásban értendő, hanem abban a komplex jelentésben is, amely a pénznek mint a reálgazdaság csereviszonyainak, anyagi (tőke)viszonyainak a közvetítő közege, jelölője, anyagi értékének virtuális kifejezője. Az információs társadalom érthetőbb és konkrétabb megközelítésben: az információ komplex, dialektikus természeti-társadalmi folyamatoknak, az anyag mozgásának a kifejeződését, tudatunkban történő visszatükrözését jelenti. Ezzel a posztulátummal erőteljesen utalok vissza a tőkeviszony marxista értel-

mezésére, amelyből elvonatkoztatva az információt a tőkeviszony különös, a jelenkor történetének időszakában való kifejeződésének is tételezem. Az információnak a dialektikus materializmus keretein belül történő „újrafelfedezése” nemcsak az információ természetének anyagi meghatározását jelenti, hanem a társadalmi anyagelvűség, az anyag mozgásából, mennyiségi különbségeiből adódó minőségi folyamatok leírását is. Ez az információs definíció magába foglalja az információ formai és tartalmi komplexitását. Az információ tehát nem egyszerűen „hermeneutikai termék” (Ropolyi László), hanem maga is az anyag legfőbb attribútuma, tudatunktól függetlenül létező. Az információ tehát az anyag tulajdonságának tudatunktól független immanens része, amelyet az emberi tudat értelmez, vagyis az információ ebben az értelemben már valóban „interpretált létező” (Ropolyi), pontosabban, a különböző anyagi szintű természeti–társadalmi folyamatok viszonyrendszerének jelölője.

Ebben a kontextusban vizsgálom az információs társadalom információs uralmi rendszerét, hiszen az uralom formái is anyagi viszonyok történetileg meghatározott, komplex mozgásának manifesztációi. A globális információs uralmi rend teljesebb ontológiai leírására itt nem szükséges. Elégségesnek szánom ezt a tömör bevezetőt ahhoz, hogy az információs kor (virtuális alapokon is kiterjesztett) uralmi struktúrájába behelyezzem a könyvtárügy és a kultúra rendszerét, amely szintén egyre fokozódó részt online, virtuális környezetben válik jelenvalóvá és elsajátíthatóvá a társadalom számára, ezáltal az információ egyetemes viszonyrendszerébe illeszthetővé. A virtuális világban tehát mindenfajta viszonyrendszer információkban írható le, s korunk uralmi formái manapság már nem egyszerűen csak a valós térben terjeszkedő gazdasági–pénzügyi tőkeviszonyra épülő struktúrák, hanem ennek a valóságos, globalizálódó viszonyrendszernek a virtuális (szimbolikus) térben történő visszatükröződése. Éppen ezért, amikor információs hatalmi struktúrákat vizsgálunk, akkor egyben információs, információkban testet öltött tőkeviszonyokat kell görcső alá vennünk, hiszen ez a valóságos, filozófiailag is kifejezhető alapja az információs társadalom uralmi rendjének, amely a reálgazdaság anyagi viszonyait kifejezi, s a gazdaság működtetésének, pénzügyi erőforrásainak áramoltatását, kontrollját végzi.

Az internetes információs hálózatok, platformok nélkül nem lehetne ilyen „hatékonyságú” pénzügyi áramlásban megvalósított hatalmi kontrollt, üzleti hasznot, intézményesített élősdiséget kiterjeszteni a Földön. A pénzügyi dominancia tehát nem egyszerűen és nem elsősorban gazdasági dominanciát, de egyszersmind tágabb értelemben informatikai hálózatokon megvalósított „információs, vagyis hatalmi dominanciát” jelent. A tétel megfordítva is igaz: az információs dominancia virtuális és valóságos tőkeviszonyokban is testet ölt. Első megközelítésben természetesen „túl távolinak” tűnhet az ilyesfajta (globális szintű) pénzügyi–gazdasági folyamatok kapcsolatba hozása a kulturális és információs szükségletek elosztását végző közszolgáltatások, így a könyvtárügy napi problémáival. Másfelől azonban könnyű belátnunk, amit a mindennapok, a magánszféra mikro pénzügyi univerzumában mindenki megtapasztalhat, hogy mára a globális pénzügyi eladósodási folyamatok, amelyek virtuális (vagyis korlátlanul előállítható, fedezetlen) forrásbevonással, „információátadással” történnek, olyan univerzális, a nemzetállamok, vállalkozások, önkormányzatok, magánszemélyek mozgásterét, anyagi és termé-

szeti javait távolról is befolyásoló uralmi tényezőkké lettek, amelyek az élet minden területén, így természetesen a kulturális-könyvtári közszolgáltatásokat finanszírozó állami (önkormányzati) támogatások pénzügyi hátterét is közvetve befolyásolják.

Így ha a régi, immár klasszikussá vált filmbeli kiszólást a mai világra alkalmazzuk, akkor azt mondhatnánk, hogy a nemzetközi pénzügyi helyzet „egyre fokozódik”, hiszen mára az állam működtetésében, gazdasági újratermelésében szerepet játszó legfőbb szférák, az állami-helyi közhatalom, a közszolgáltatások, a vállalkozások és a magánszemélyek egy óriásira duzzasztott belső és külső adósságállomány közvetlenül vagy közvetetten ható pénzügyi terheit, valamint a globálissá vált cégek „túlhatalmát” viselik. A virtuális pénzügyi folyamatok – elsősorban a kamatmechanizmussal működtetett hitelezés, amely nem más, mint indirekt, a virtuális pénzügyi folyamatokat a reálgazdasággal összekötő pénzügyi szivattyúk rendszere –, a teljes életszférát érintik, tehát működésük megértése kulcsfontosságú az állami finanszírozású közjóléti szolgáltatások átalakulásának vizsgálatakor is. Mindez igaz közszolgáltatásokra, azon belül a kulturális közszolgáltatásokra, így a könyvtárakra is, hiszen a könyvtárakat mára egy globális piaci környezet veszi körül, s a könyvtárak által nyújtott információs szolgáltatások piaci beárazása is a globális piac tágabb kereteiből fakadó külső tényezőkből következik. A kulturális közszolgáltatások privatizációjának nemzetközi pénzügyi folyamatok által kikényszerített szükségszerűsége a rendszer immanens iránya. Ha megnézzük a hazánknak nyújtott világbanki kölcsönök ágazati portfólióját, akkor ugyancsak meghökkenhetünk, hogy a közszolgáltatások rendszerébe milyen kiemelkedően nagy világbanki forrásbevonás áramlott⁵. Mindennek ára az, hogy a közszolgáltatói rendszernek – a piaci refinanszírozás áttételén keresztül – hasznot, méghozzá exponenciálisan növekvő kamatterhek ellenszolgáltatását kell kitermelnie. Már ma meg lehet jósolni, hogy a reálgazdaság növekedése mindig alatta fog maradni a hitelek növekedésének, így a „helyzet” a közszolgáltatásoknál is beindít egy spirális elvonást. A megszorítások, összevonások, leépítések, reformok valóságos pénzügyi jelentése és tartalma a hitelpénzként létrehozott finanszírozási forrásokat adósságszolgálati kötelezettségévé konvertáló (indirekt) pénzpolitika folytonosan növekvő adósságkövetelésében „nyer értelmet”, és elszívja a reálgazdaság anyagi termelékenységén alapuló hasznát. A kamatmechanizmussal működtetett pénzkibocsátás (pontosabban hitelpénzkibocsátás) dinamizmusa tehát nemcsak a közszolgáltatások időleges, megelőlegzett pénzügyi szükségleteinek kielégítését „eredményezi”, hanem a működés logikájából következően egy folytonosan szegényedő és újabb külső forrásokra szoruló, egyre fönntarthatatlanabb rendszert állít a pályájára azzal, hogy a pénzkölcsönzés díját kitermelteti, miközben perverz módon, épp a fönntarthatóság ideológiájának leple alatt egy-egy szakágazat, közszolgáltatás infrastruktúrájának leépítése, átalakítása (privatizációja) zajlik. Hogy mit jelenthet ez a könyvtárügyben, azt röviden abban lehet summázni – a közszolgáltatások eddigi privatizációs gyakorlatából kiindulva –, hogy piaci elveknek alárendelve működik a kulturális közellátást a piacon keresztül refinanszírozó büdzsé, s ez a piaci dominancia megjelenéséhez vezet a kulturális köztulajdon tulajdoni viszonyaiban, a szolgáltatáskultúra kialakításában. Ennek lehet egyik legfontosabb eszköze és példája a digitalizáció, hiszen manapság már „egyetemes (piaci) internetes szolgáltatók” digitalizálják sok közgyűjtemény dokumentumait. Hogy a digitalizáció közszolgáltatási és

piaci kapcsolódásainak ilyenét átfedéseként mi történhet a kulturális közjavak tulajdonlási, megosztási gyakorlatában, azt ma még csak kevesen sejthetjük, de cik-kem ezen összefüggések rendszerében „reális” általánosító prognózissal szolgál.

Aki a könyvtárak, a könyvtári ellátás jövőjéről – vagyis a múltban felhalmozott ismeretek sorsáról, a kulturális szükségletek allokációjáról –, a könyvtár gyűjtőköréről határoz, az kijelöli egy társadalom kulturális szükségleteit, kulturális tőkét, tágabb értelemben a történelmi tudatát, önmeghatározásának kulturális szegmenseit. Egy-egy „világideológia” éppen ezért is nyúlt domináns módon a kulturális javak szelekciójához. Manapság, a globalizáció korában, természetesen nem hivatalos ideológiákkal és fegyverekkel kikényszerített könyvtári „status quoró” beszélhetünk, hanem a globális hatalmi–uralmi tényezők sokkal erősebb fegyveréről, a pénzkibocsátás mindent meghatározó, nemzetközileg ellenőrzött hatalmi trendjeiről. Ezért is elsőrendűen fontos, hogy a könyvtárak globalizációjában ne csak a dokumentumok és szolgáltatások online elérhetőségének technológiai–kényelmi szolgáltatásait lássuk, hanem annak a globális hatalmi konglomerátumnak a kontextusában vizsgáljuk a tágabb és konkrétabb pénzügyi–technológiai folyamatokat, amelyek a könyvtárakat mint közszolgáltatásokat globális pénzügyi függési rendszerbe tagozzák be.

A globalizációs folyamatok által közvetetten kényszerített változások a jóléti állam lebontásában, a közszolgáltatások finanszírozási forrásai irányának a megváltozásában tehát olyannyira messze nyúló és univerzális problémakomplexumot projektálnak a konkrét könyvtári közszolgáltatások napi feladatainak belátható horizontjához képest, mint minden más társadalmi „alrendszer” globális függésrendszerének egymáshoz való, egymást kiegészítő funkcionális viszonyaik, áttétek általi bonyolultságából, intézményesültségéből adódó összefüggései, rendszere. E terület kutatásakor tehát az ember óhatatlanul is beleütközik abba a perspektívába, hogy egyes pénzügyi folyamatok még követhető kauzális láncolatában és láncolatán túl, olyan globális viszonylatokat tételezzen fel, amelyek az adott szakmai–ágazati problémából közvetlenül nem következnének. Így írásom módszere tulajdonképpen a globalizálódó könyvtárügy problémáinak a globalizáció egyes, különös és általános folyamataival való összetetésben, kontextusba helyezésével valósul meg. Mindez azonban a globalizáció immanens rendjéből következik, és nem valamilyen öncélú, idealista, a tudat „a priori” előfeltevéseit megfelelő elméleten alapul. A folyamatoknak ebbe a pénzügyi kauzális láncolatába történő helyezése azért is fontos, mert ha még nem is látjuk konkrétan, bonyolult összefüggéseiből kibogozva azokat a globális pénzügyi folyamatokat, amelyek az intézmények finanszírozását, mindennapi működtetését meghatározzák, és folytonosan újabb hitelek felvételére, költségelvonásra kényszerítik a főntartókat, azt tudhatjuk, hogy legáltalánosabban a magánmonopóliumokon alapuló hitelpénzrendszer áll e kérdés mögött. Ez az a pénzügyi „univerzálé”, amelynek előfeltételezése nélkül az adott szakágazat konkrét szakmai közbeszéde egy idő után ön-maga körül forog, és csak elfogadjuk, hogy forráshiányosak az intézmények, a gazdaság, a kultúra, de nem értjük meg a hiány globális tényezőit, természetét, globális pénzügyi erővonalait. A jelenkor kulturális közellátásának, könyvtárügyének legáltalánosabb fenntarthatósági problémái is ebben a pénzügyi paradigmában érthetők meg. Innen lehet csak értelmezni, és más szakmai ágazatokkal párhuzamba ál-

lítani azokat a „megszorító reformfolyamatokat”, amelyek az állami finanszírozás adósságtörlesztés miatti csökkenése mellett a közszolgáltatások fenntartható finanszírozásában is a (részleges) magántőke bevonást kényszerítik ki. Ebből a pénzügyi mechanizmusból fakad mindazonáltal az a tévképzet és filozófia is, hogy például az állam, a könyvtárügy „pazarló”, túl nagy az infrastruktúra, összevonások, automatizálások, leépítések szükségesek azért, hogy költséghatékonyabban működhessen a rendszer. A költséghatékonyság, vagyis a forráselvonás oka, hogy az állam működésének költségeit is a hitelpénzrendszer finanszírozza, adósságspirált teremtve az intézményfenntartó önkormányzati és államhatalom számára. Így fordul meg a közszolgáltatások pénzügyi finanszírozásának az áramlási iránya, s a közjóléti infrastruktúra (a büdzsé) finanszírozása is fokozatosan a magántőke-befektetés felé mozdul. Az intézményfenntartó közhatalom finanszírozásának adósságmechanizmussal történő közben tartása a hitelpénzrendszer immanens törvényszerűségeinek köszönhetően ugyanahhoz a folyamathoz vezet nagyban, mint a magánadósoknál kicsiben. Az adósság tőke és kamattartozása a legtöbb esetben kitermelhetetlen, mivel a reálgazdaság lassabban növekszik, így előbb-utóbb „természetes” út nyílhat egyes önkormányzati intézmények, közszolgáltatások leépítéséhez, „reformjához”, privatizációjához, piaci átalakításához, az állami-önkormányzati vagyonok magánkézbe adásához. A rendszerváltozással a régióknak a globális tőkés pénzügyi világba történő illeszkedése megtörtént, ennek „eredményeként” a nemzeti termelő vagyonnak, valamint a monetáris felségjogoknak a globális pénzügyi-gazdasági aktorok számára történő átadását, „privatizálását” emelném ki. „Hátramaradt” a termelő vagyon 10-20 százaléka, amely még mindig állami tulajdon, a természeti erőforrások, és végül, de egyáltalán nem utolsó sorban, a „kulturális tőke” (már amelyik nem vándorolt ki az országból az agyelszívás révén) és annak újratermelését elősegítő intézményi infrastruktúra. Ebben a körben található a könyvtárügy, amely tulajdonképpen egyfajta, mindenki számára hozzáférhető kulturális-információs „termelőtulajdonnak” tekinthető. Így ennek a társadalmi tulajdonlású kulturális-információs közterületnek, épületeinek, tárgyi és szellemi értékeinek a fenntarthatósága, pénzügyi háttere alapvetően kihat e struktúra működési, szolgáltatási lehetőségeire. Nem nehéz kikövetkeztetni premisszámból, hogy a könyvtárügy lehetőségeinek problémáit is éppen ebből a pénzügyi-finanszírozási kérdésből kell indítani, tágabb kritikai kontextusba helyezni, és majd ebből levezetni a szakmaspecifikus problémák sorát.

Ez a globalizációs immanencia mindazonáltal dialektikus megközelítést igényel, hiszen ebben a folyamatban egyszerre mutathatók fel e rendszer vívmányai, (melyek leginkább a technológiai fejlesztésben, a korszerű tudásmenedzsmentben keresendő), azonban kimutathatók a fejlődésben való visszaesés dialektikus mozzanatai, a „rendszer szinten” megjelenő imperialista tendenciák. Amikor azt mondjuk például, hogy a világháló „korlátlan” elérhetőséget, kapcsolódási struktúrákat, nyílt architektúrát jelent, akkor ezzel együtt azt is kijelentjük, hogy e struktúra „rendszergazdája” a működtetés, de a kontroll együttes funkcióit is ellátja, elláthatja ugyanazzal a mozzanattal. Amikor részesülünk a virtuális világból azáltal, hogy kapcsolódunk rá, szerződünk magánszolgáltatókkal, akkor ezzel együtt egyrészt megéljük szabadságunk „kiteljesedését”, az ember karjának virtuális meghosszabbítását, másrésztől egyfajta hatalmi-pénzügyi kontroll lehetőségét is aláírjuk, ami-

kor egy-egy piaci szolgáltató felé elköteleződünk. Mindez manapság még talán nem jelenti a személyes (és kulturális) jogok internetes korlátozását, de azt látnunk kell, hogy a világhálón keresztül, az egyre jobban összekapcsolódó informatikai rendszerek, adatbázisok révén, elvben képes az ember egy olyan hálózati-informatikai kontrollt megvalósítani, amely a legadekvátabb társadalmi kontrollt tudja megvalósítani az élet minden területén. Az ebből fakadó kérdések nagyon messze vezetnek, mind képletesen, mind gyakorlatilag, de intézményesen is. Az intézményes tartalomszolgáltatás digitális–pénzügyi kontrollja már nem elsősorban magánszemélyekre, hanem intézmények, vállalkozások működésére vonatkozik. Nevezetesen, egy könyvtár adatbázisának esetében a digitális tartalomszolgáltatás technológiai feltételei magukban hordozzák nemcsak a dokumentumok ingyenes és legteljesebb körű megosztását, de a hozzáférés jogosultságainak pénzügyi kontrollját is! Egy könyvtári infrastruktúrát érintő globális pénzügyi megszorítás hullámai könnyen átértékelhetik a digitalizációs politika pénzügyi aspektusait, szakmai preferenciáit, és a munka megtérülését, az adatbázis hasznát, a voltaképpeni digitalizáció finanszírozását, fenntartható fejlesztését a felhasználókra terhelhetik. Mindez természetesen nemcsak az online szolgáltatások esetében igaz, de a teljes kulturális közjóléti infrastruktúra fönntartásának pénzügyi paradigmaváltása is eljutott a jóléti államtól a neoklasszikus, (neoliberális) piaci finanszírozási dogmáig. A globális pénzügyi áramlások terében tehát egy teljesen új hatalmi–pénzügyi konglomerátum jött létre, egy új világmodell, „világrend”, amely a kultúrát és a kulturális javakat, a kulturális szükségleteket is e pénzügyi rendszer „fönntartható” (helyesen szólva, kizsákmányoló) működésének szempontjai szerint allokáltatja. Ma ez a legfőbb, nemezetek fölötti imperialista hatalmi konglomerátum az, amely a nemzetállamok pénzügyi mozgásterét intézményes és „virtuális” hatalmi struktúrákkal kívánja globális szinten megszabni. Ez az a legtágabb kör, amivé el lehet vonatkoztatni akkor, amikor egy állam közkiadásainak finanszírozási kérdéseiről beszélünk.

Mindezek tudatában abból indulok ki, hogy messzire és messziről ható, de összefüggő globális folyamatok dinamikus és kölcsönös áramlási terében (Manuel Castells) létezik a mai posztmodern könyvtári intézményi struktúra is, mind virtuális térben globalizálódva, mind kulturálisan és intézményesen. A közszolgáltatásokat meghatározó és a mögöttük álló gazdasági, pénzügyi, hatalmi, kulturális erővonalak éppen ezért a legkevésbé sem a végtelenben futnak össze, hanem egy globális informatikai infrastruktúra virtuális terében, virtuális szuperhálózatban fonódik össze egy valóságos globális pénzügyi–gazdasági szuperstruktúrával és a többi társadalmi alrendszerrel, folyamattal együtt. E globális (virtuális) struktúra „közepe”, centruma nehezen meghatározható, éppen a virtuális világ szimbolikus terének sajátosságai miatt. Ez a premissza azonban azt sugallja a valóságra nézve, hogy a kulturális globalizáció és intézményeinek strukturális viszonyrendszere, a globalizáció más kulturális alrendszereivel való horizontális (és bizonyos tekintetben funkcionális) kapcsolatai mára olyan „totális” információs és nem utolsó sorban pénzügyi szuperstruktúrába illeszkedve szerveződtek, amely rendszer eddig nem látott „szerves” összefüggésrendszerben, komplexitásban és egymásra utaltságban kumulálja a globalizáció fönntartásához szükséges (gazdasági, pénzügyi, kulturális, politikai) intézményeit és folyamatait. Itt, egyben cikkem prekonceptiójaként, utalhatunk Pokol Béla megállapításaira is, amely szerint a „*pénz feletti rendelkezés benyomulást tesz lehetővé majd minden funkcionális alrendszerbe*”, valamint arra,

hogy „mindezek a változások oda vezettek, hogy a pénz és piac mechanizmusai fellett uralmat szerzett embercsoport az ösztársadalom minden részét egyre szorosabbban uralma alá tudja hajtani.”⁶ Ennek megértéséhez azonban nemcsak a globális pénzügyi függésrendszer „objektív” (intézményesült) viszonyait kell a kultúrára vetítenünk, megvizsgálunk, de fel kell tételeznünk a „*pénzhatalom globális magánbirodalmát*” (Drábik János). Ez a „rejtőzködő”, informális uralmi struktúra, a legitim és látható globális hatalmi struktúrák mögött, fölött egyfajta virtuális valóságként működve képes egészen másnak mutatni a hatalmi szerkezet fő elemeit, mint amilyenek a valóságban⁷, azt az intézményesült, legitim, illetve az ezt működtető informális és antropomorf közeget, hálózatot, amelyben objektiválódnak és „megszemélyesülnek” a globalizáció pénzügyi imperializmusának folyamatai. A problémafelvetés ezzel a premisszával „leegyszerűsödik”, hiszen arra kell a választ megtalálni, hogy a globális világ washingtoni konszenzus által kijelölt új világrendjében, a könyvtárügy euroatlanti integrációjában milyen szerep jut a kultúrának, az információnak, s ezen javak allokálására a közhatalom által fenntartott intézményi struktúráknak, társadalmi tulajdonú intézményeknek. A pénz hatalom, a hatalom pénz, az információ ebben az értelmezésben tehát pénzügyi hatalom – fogalmazhatjuk meg tömören az új világrend pénzügyi folyamatainak, hatalmi összefonódásainak, uralmi szerkezetének lényegét. Mindehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy korunkban az információ, mint tőkeviszony jelenti mindenfajta pénzügyi hatalom (virtuálisan kiterjesztett) fenntartásának, növelésének legfontosabb eszközt. A „virtuális” információs uralom – amely valójában a tőke és pénzuralom „meghosszabbított karja” – megteremtésének ma is a valóságos világban végzett munkának az értéktöbblet-teremtő tevékenysége az alapja. Erről az „alapról” kell az információs társadalommal kapcsolatos diskurzust kezdeményeznünk. Ez az axiómarendszer a globalizálódó társadalmat „különféleképpen strukturált intézményi szférák dinamikus kölcsönviszonyában, a struktúrában különböző helyet elfoglaló társadalmi szubjektumok állandó konfliktusában”⁸ látatja. A globális világ társadalmának „intézményesült” konfliktusai korántsem egy statikus végállapot felé mutatnak. E mechanizmust a javaknak a globális pénzügyi transzferek által az immár nemzetközi szintre emelt elosztása tartja a konfliktusok erőterében.

Az információs társadalom valójában tehát egy információs uralmi rendszer is – egyáltalán nem egy valóságosan egyenrangú társadalmi közeg, legfeljebb formálisan demokratikus –, amelyben az információ értékét elsősorban az információ használati értéke, gazdasági-pénzügyi átválthatósága jelenti. Az információs világ társadalmi struktúrái egy osztály nélküli osztálytársadalmat, „*a kockázat egy olyan új formáit kitermelő totalitást jelenthetnek, amely magát a totalitást is lerombolhatja*”⁹. A pénzügyi információ nem más tehát, mint a pénz csereértékével is kifejezhető társadalmi viszonyrendszer, azaz a valóságos tőkeviszonyt az információs tőkeviszony fejezi ki. Ebben a kontextusban vizsgálva az információs társadalmat és azon belül az információs javakat allokáló intézményeket, rögtön nyilvánvalóvá válik, hogy a könyvtárügy egyáltalán nem egyfajta „vakfolt”¹⁰ a fenntartó magán- és közhatalom számára, hanem kőkemény „információs” üzlet, amelynek ki kell termelnie a piaci refinanszírozású működés költségeit. Részben a tudásipar által az információcserére, vagyis egyre inkább információs árura, tőkeviszonyra szűkülő könyvtári ellátás – véleményem szerint – megállíthatatlanul és szükségszerűen halad egy olyan tudásipari információ-allokációs „ellenforrada-

lom” felé, amely szétvetheti a jóléti kulturális ellátás még meglévő hagyományait, elvont egyenlőségi eszményét. Mindezt „segíti” természetesen az a globális pénzügypolitika, amely a kamatkapitalizmus világrendjével, a nemzetközi pénzügyi intézmények által presszionált neoliberális pénzügyi–piaci dogmák alkalmazásával, a nemzetállamok pénzügyi politikájába történő beavatkozással kontrollálja a monetáris felségjogokat, így a teljes piaci–gazdasági és állami működés és eredményesség lehetőségeit is. A közszolgáltatások fejlesztéséhez szükséges állami, önkormányzati erőforrások finanszírozását részben föderatív nemzetközi hatalmi–pénzügyi struktúrákban (Európai Unió) kumulálva, pályázati rendszerben alakítják. A pályázati rendszer tehát az elosztás hatalmi szempontú univerzális kontrolljává, csatornájává vált. Ne legyenek tehát kétségeink! Ebben az új típusú nemzetközi hatalmi struktúrában a globális világ imperialista pénzügyi csúcshintézményeinek, „központi szerveinek pénzügyileg kiközvetített” szándékai, erőterei elérnek a kulturális közjólét, a könyvtárügy területére is. Az Európai Központi Bank, vagy az IMF, a Világbank igenis „beleszólhat” a sokáttételű és összefonódó pénzügyi (intézményi) struktúrán, csatornákon, egy nemzetállam büdzséjén keresztül egy régió kulturális piaci folyamataiba, kulturális közszolgáltatásaiba és könyvtárpolitikájába, az (újra)elosztás pénzügyi transzfereinek kontrollja, pénzügyi (de)regulációja által. A helyi és nemzetközi pénzügyi hatalom – az államtól „független”, de a nemzetközi pénzügyvilágtól egyáltalán nem független jegybank, valamint a nemzetközi pénzügyi intézmények – például „együttműködéssel” teszik a dolgukat a nemzetállami kultúra „testreszabásában” is, például a kulturális közszolgáltatások erőforrásainak, pénzügyi transzfereinek piaci irányú átstrukturálása által, a már megszerzett gazdasági termelővagyon és a monetáris felségjogok kiszolgáltatása mellett. Amikor egy ország termelővagyonának és természeti kincseinek fizikai kisajátításáról beszélünk, akkor hasonló analógiával a kulturális-szellemi tőke anyagi és szellemi értékeit is fenyegetheti a nemzetközi pénzügyi imperializmus „gyarmatosítása”. Mindez, éppúgy, mint a gazdaság területén történő tőkebevonások, privatizációk természetesen egy „segítő”, innovatív, befektetőbarát gazdaság- és kultúrpolitika álcája alatt zajlik, miközben „világkontroll” és „eltulajdonlás” alakul ki nemcsak a termelő gazdaság, de a kulturális javak területén is. A szervezett imperialista magánhatalom birtokolja tehát a nemzeti vagyoni túlnyomó részét, felügyeli a pénzrendszert, és ennek a hatalomnak a hegemoniája érvényesül a magyar kulturális életben, és mindazokéban, ahol a nemzetközi tőke a domináns tulajdonos. A kulturális élet, a szükségletek és az ízlés „uralása”, amely minden modern hatalmi képződmény „kultúrpolitikájának” alapja, s minden erre hajazó esztétikai elméletek, kulturális–üzleti folyamatok csak egy kiterjedt nemzetközi imperialista hatalmi hálózat függési kontextusában érthetők meg.

**A digitális édentől a digitális totalitarizmusig:
dialektikus kísérlet, avagy „átverik-e” a terroristák az imperialistákat
és a könyvtárosokat az internet szabadságának szűkülő köreibben?**

Tudjuk, hogy két számítógép (de számító ember) közötti kommunikációban is a legrövidebb út egy virtuális mosoly (szmájli). Ez a mosoly azonban gyorsan a gépünkre fagyhat, ha számolunk az internetes jelenlét lekövethetőségének infor-

matikai törvényszerűségeivel, hatalmi motivációival. Az informatikában, a virtuális világban, a számítógépes hálózati kommunikáció sajátosságainak megfelelően a hálózati kontroll lehetősége immanens a működés technológiai feltételeivel. A hálózati jelenlét hálózati kontrollt is jelent. Aki bármilyen hálózati tevékenységet bonyolít, az egyben kontroll alatt is van. Oszama Bin Laden éppen ezért offline számítógépen olvasta lementett e-mailjait, de az ezt nyilvánosságra hozó, állítólagos likvidálási akció információ, a véleményhatalom által „szűrt” tálalása is megérne egy misét, az információ verifikálhatóságát illetően. Vajon az USA-nak sikerült-e igazolnia a nemzetközi közvélemény előtt, a maga megnyugtatót az, amit senki sem láthatott, vagy a keresett terrorista, ahogy az iráni titkosszolgálat állítja, már korábban elhalálozott, és ez esetben a nemzetközi terrorizmus „röhög a markába”? Egy biztos: a nemzetközi terrorizmus sem „füstjelekkel kommunikál”, de az internetes rejtőzködés legalább olyan informatikai felkészültséget igényel, mint a nyomkövetés vagy éppen a hackerkedés. A „közösségek rejtett hálózata” tehát az informatikai jelenlét virtuális terében is tetten érhető.

Az internetes hálózati tevékenységek, a számítógépek kommunikációjának nyomon követhetősége egyszerre segíti a minél hatékonyabb és gyorsabb információkeresést, az információ testreszabását, és ugyanez a lehetőség teremti meg, adott esetben a hálózati kontroll lehetőségeit. A közösségi portálokon magunkról feltett információk egyszerre tekinthetők magánközléseknek, de önkéntes, hatalmi kontrollnak, lekövetésnek való alávetésnek is, amennyiben ezek a honlapok automatikusan naplózhatnak mindenfajta hálózati adatcserét¹¹. Hasonló elv figyelhető meg az adatbázisok keresési elveiben. Az internetes, számítógépes keresőprofilok akkor használhatók hatékonyan, ha minél egzaktabb keresési szempontokat osztva meg magáról, a felhasználó „kiadja céljait”. Ezzel egyidejűleg fel is fedi személyiségét, információprofilját, adott esetben szándékát is. A keresőprofilokról lehet bizonyos személyiségprofilra is következtetni. Mindez paradox helyzetet teremt: a felhasználói informálódási szempontok, keresőprofilok „testreszabása” az információ szűrésén túl abszolút kontrollt is jelenthet a másik oldalról, mivel felfedheti a kereső személy társadalmi tevékenységét. De rámutathat egy másik típusú problémára is, az információkeresés verifikációs paradoxonára: csak az találja meg a keresett információt, aki „tudja” is, hogy mit keres, amiről akkor bizonyodik meg, amikor megtalálta. A szükségletek és információk találkozási pontjai jelentik az „elvárható” valóságot. Az adatbázisok keresőfelületei tehát manipulálhatók, és a könyvtáros feladata többek között az is, hogy az információs szükségletek felkelthetőségének maximumán mozogva segítsen. Nemcsak könyveket, digitalizált információkat is el lehet rejtteni. „Néma gyerekek és olvasónak az anyja sem érti a szavát” mondás igaz a virtuális valóság szemantikai terére is. (Éppen ezért fontos, hogy a könyvtáros visszakérdezzen a tájékoztatási folyamatnál, hiszen nem mindegy, hogy valaki elméletben kívánja tanulmányozni a terrorizmust, vagy éppen alkalmat és gyakorlati szempontokat keres hozzá... Itt nem állhatom meg, hogy „némi derűs nosztalgiával” idézzem fel azt a könyvtártörténeti mozzanatot, amikor némely polgári szerzők műveinek elolvasásáról le kellett beszélni az olvasót, és valami mást kellett ajánlani. Változó korunk szükségleteit kielégítő könyvtári intézményrendszerben ma inkább arra kell figyelmeztetni az olvasót, hogy most már nem az állambiztonsági, hanem a nemzetbiztonsági hatóságok látókörébe kerülhet, ha valaki attól lesz gyanússá, hogy nem gyanús...) De

a tréfát félretéve, a terrorizmus éppen az a kényes területe az internetes információkeresésnek, a „valóság teljesebb megismerésének”, amelynél súlyos konfrontáció lehet az információszabadság és hatalmi kontroll (könyvtári) szempontjai között. A virtuális térben felfedett keresési és informálódási szempontok egyik oldalról valóban a felhasználó minél pontosabb igényét elégítik ki, másrésztől azonban egy digitális személyiségprofil hálózati kontrollját is megcélozhatja. Hasonló helyzet áll fenn a digitalizált szellemi vagyon internetes elérhetőségénél.

A világ dokumentumállományának virtuális térre történő digitalizációja egyszerre jelentheti a tartalomnak a mindenki általi, adott helyhez és helyi időhöz nem kötött (egyidejű), folyamatos hozzáférést, megosztást, de az „elsikkasztását” is, amennyiben a könyvtári tartalmakhoz való hozzáférés költségeit, a szolgáltatás hasznát a közszolgáltatásoknak a globálizációban átalakult intézményi finanszírozási mechanizmusa révén az olvasóval fizeteti meg a rendszer, s annyiban is, amennyiben a virtuális világ nem az elérést, hanem adminisztratív, technikai akadályok kiépítését jelenti a digitalizált javak fölött. A „virtuális infúzió” lévő társadalmi alrendszerek hálózatfüggősége, a könyvtári infrastruktúra szakma-specifikus problémáitól függetlenül is nagyon sok, ma még meg nem válaszolt kérdést fesseget. Egy esetleges hatalmi vagy pénzügyi presszióból kezdeményezett, véghezvitt lekapcsolódás vagy lekapcsolás egy ilyen infúzióról, végzetes lehet az olyan kultúrában, amikor egyre kevesebb offline „fizikai ellensúlya”, alternatívája lesz a virtuális tartalomnak, a virtuális hatalomnak. Manapság elsősorban (könyvtári szempontból is) többnyire a világháló, (digitalizáció) előnyeit, „korlátlan lehetőségeit” emelik ki, úgymint az informálódás időbeli, térbeli és esetleg szociális korlátainak globális ledöntési folyamatában, az információ testreszabásában. E „függési probléma” akkor lehet „éles”, akkor léphet ki a digitalizáció a (normális?) gyermekkorából, ha elvben már egy fizikai dokumentum sem lesz. Először csak egyes, kifejezetten digitális terjesztésre szánt új megjelenésű műveknél, majd fokozatosan, retrospektíve is csak digitalizált formátumú tartalmakhoz lehet majd hozzáférni, amely, adott esetben, paradox módon komplex akadémizációt is jelenthet a hagyományoshoz képest. Jelent egyrészt egy többszintű energiafüggést (szerverek, hálózatok, személyi számítógépek, egyéb digitális eszközök), másrészt egy technológiai kényszert és függést (olvasási kompatibilitás), harmadrészt pedig egy internetes hálózatfüggést is, amellyel a digitális szolgáltatók „hirtelen” virtuális és pénzügyi akadályokat támaszthatnak, kényszeríthetnek ki a világháló elérésének, használatának egyre növekvőbb területein, így a könyvtári-intézményes tartalommegosztás piacnyitásának pressziójában is. Ebben a „perspektívában” növekvő számú (virtuális) pénzügyi tranzakciót előfeltételező védett honlapokon lehet majd csak egyre több könyvtári online szolgáltatást igénybe venni, egyszerűen a használat személyes, pénzügyi, tartalmi mozzanatait kontrollálni. Így egyrészt személyre szabottak lehetnek az információszolgáltatások, hiszen ennek is egyfajta kontroll az előfeltétele, másrészt gazdaságilag–pénzügyileg is különböző „szintű” hozzáférés válhat lehetővé. A társadalom valós anyagi tőkeviszonyainak, vagyis hatalmi viszonyainak virtuális tükröződése, az internetes elérés összes technológiai előnyét tekintve is jelentős „potenciális kockázati tényezőnek” mondhatók. Egyfajta digitális imperializmus lopakodó terjeszkedése már manapság is megfigyelhető. Egyelőre még „csak” ott tartunk, hogy ha valaki részese szeretne lenni egy egyetemes közösségi portálnak, akkor rendelkeznie kell egy másik egye-

temes felhasználói fiókkal, hogy aktiválhassa a közösségi fiókját is.¹² Sőt, az egymással egyre inkább „összefonódó” közösségi felületek, portálok, levelezőrendszerek felkínálják, hogy egy jelszóval és felhasználónévvel léphetünk be ezekre a védett honlapokra, és még számos, (azonos érdekeltségű, vagy egymással szerződő) honlap, portál regisztrációjával összefonódva, azonos felhasználónevekkel, jelszavakkal blogoláshoz, kommenteléshez, kommunikációhoz is. Kis túlzással szólva, nemsokára a közösségi felhasználónevünkkel és jelszavunkkal léphetünk be minden személyes és közösségi tevékenységünk védett honlapjaira. Vajon ki szeretné, ha „egy jelszóval” elérhető, lekövethető lehetnének a személyes egészségügyi, társadalombiztosítási, nyugdíjpénztári, banki stb. adatai, hogy az élet többi területről ne is beszéljünk, például a könyvtári kölcsönzéseinek a történetéről, mint a témánkba vágó kulturális érdeklődés nyomkövetéséről, amely másik oldalról azonban igen fontos ahhoz, hogy az olvasó érdeklődési körét és az ajánlható művek körét meghatározzuk. A hálózati technológia tehát „ravasz kettősségű”: éppen akkor tud a könyvtáros az olvasónak segíteni érdeklődése, illetve tudása elmélyítésében, az információ testreszabásában, amint egy orvos is akkor képes minél hatékonyabban gyógyítani, ha kontrollálja, leköveti „páciense” informálódási, olvasási szokásait, betegségeinek, kezeléseinek történetét. Az internetes világban nincs tabula rasa! Ez azonban óriási „kockázatú” kétarcúság: az egy kattintásra lévő világ „kényelmi szolgáltatásai” nemcsak felhasználói oldalról működnek, de az „információszerzés” hatalmi (és persze civil, üzleti) oldaláról is! A világháló tehát olyan „korlátlan” információs potenciált tartalmazó technológiai keret, amelynek áramlási terében komplex, kétoldalú hatalmi-közösségi, pénzügyi viszonyrendszerek keletkeznek, állnak és tarthatók fenn. Ez a virtuális világ „belső élete” és dinamizmus, amely a digitális éden, de a digitális totalitarizmus felé is vezethet. Az internet kontrollálhatóságának jelentőségét (és egyáltalán tényét) az internet nyílt architektúrájára hivatkozva sokan tagadják, ignorálják, márpedig a rendszer kontrollja nem kívülről bevitt, hanem immanens, az információs és adatforgalmi folyamatokkal egyidejűleg történő¹³. De hogyan hozható a virtuális könyvtár, a digitalizáció kapcsolatba a reálgazdaság (virtuális) pénzügyi folyamataival, és a hatalmi, vagy éppen kulturális kontroll kiteljesedésével? (A pénzügyi-politikai hatalom összefonódására jó példa az Egyesült Királyság némely, állami pénzen feltőkésített bankjainak a gyakorlata: a „közpénzek” védelmében a hitelt felvett ügyfelek elektronikus számláin történő mozgásokat elemzi a bank, s ha úgy találják, hogy túl sokat költ feleslegesen, akkor figyelmeztetik, hogy inkább a hiteleit fizesse. A véleményhatalom és a politikai hatalom összefonódására egy, már megszűnt brit bulvárlap titkosszolgálati kapcsolatait és üzelmeit emelném ki.)

A hatalom és kultúra bonyolult (pénzügyi-politikai) összefonódású, ma már elsősorban pénzügyi csatornák által ellenőrzött rendszere tömegmanipulációs eszköz maradt a status quo fönntartásához a globalizáció korában is, amelyben a globális hatalom felismerte és alkalmazza, elsősorban a kultúriparon és a tömegmédiумokon keresztül a kultúra (át)alakító, nevelő és manipuláló funkcióját az immár sokkal komplexebb és koncentráltabb globális uralmi struktúrák fönntartásához, elfogadtatásához. Ez, a mára pénzügyi függésben létező „kultúra” jelenti a művészet, a kultúra globális „totalitását”, tömegmanipulációját. A folyamat „beteljesülését és továbbfejlesztési lehetőségeit” láthatjuk kibontakozni a globalizáció hatalmi-gazdasági szerkezeti hierarchiájába illeszkedő kulturális „uralom” rejtett és

nyílt struktúráit is, a hatalmi, pénzügyi rendszerek mellett. A világhálózatok uralma (Bogár László) a társadalom alrendszerének a számítógépes világhálózatok általi virtuális uralmát is jelenti mint a valós, jelen idejű tőkefolyamatok virtuális kiterjesztését. Így beszélhetünk egyfajta „hálózati totalitásról”, vagy uralmi faktorról és aspirációkkal kiegészítve, hálózati totalitarizmusról. A mindenkit „behálózó” világháló totalitása az első lépés, mondhatnánk, *conditio sine qua non*-ja az információs totalitarizmus alkalmazásának. Már a mobiltelefon tömeges birtoklása is kontrolláló funkciókat szolgál a kommunikációs célokon túl. A technológiai párhuzamosok korántsem a végtelenben találkoznak, hanem sokkal inkább „egy kézbe” összpontosulnak. Az eddig zömében (vezetékes hálózati kapcsolódású) számítógéphez kötött internethasználatot először legyőzi a vezetékek nélküli technológia, majd a hagyományos számítógépeknek bizonyos funkcióit (legalábbis a PC-k esetében) részben átveszik az okostelefonok, táblagépek. Láthatjuk tehát, hogy nagyon felgyorsultak az események, és pedíg abba az irányba, hogy a technológia „egy kézbe adja” azoknak a „létfenntartásunkhoz nélkülözhetetlen erőforrások” hálózati informatikai eléréseit, amelyek nemcsak hogy vezetékek nélküliek, de komplex infokommunikációra képes „okos” eszközök. Így egy kézben lesz, lehet a világ, de nem feltétlenül pozitív értelemben és nem feltétlenül csak technológiailag. Ha már minden kommunikáció, szellemi és pénzügyi tranzakció egy tenyérnyi okostelefonnal, táblagéppel történik, akkor az nemcsak a mi kezünkben egyesülhet, hanem a virtuálisan összekapcsolt szuperstruktúrák „másik” oldalán is. Ha még e technikai kerethez hozzávesszük a fentebb fejtegetett, a virtuális teret kontrolláló „hálózati árnyékhatalom” tartalmi strukturáltságát, akkor döbbenhetünk csak meg igazán. Egy világ lesz a kezünkben digitálisan (vagy amennyit digitalizáltak belőle!), de mi is „részei” leszünk egy olyan világnak, ahol minden hálózaton keresztül folytatott tevékenység, adatforgalom egyre jobban összekapcsolódva kontrollálható. Az internetes hálózatok világhatalmában minden szabadon hozzáférhető információ és hálózati tevékenység, esemény olyan mértékig összefügg, hogy egy totálisan – és a felhasználó számára anonim módon – kontrollálható információs szuperstruktúrában, („hálózati csapdában”) kapcsolja össze az internetet használó emberi közösségeket, tevékenységeket, adatbázisokat. A globalizáció tehát a számítógépes hálózatok szuperstruktúrái által lesznek informatikailag is világméretűvé. Mindezzel kétarcú folyamatok indulnak be, hiszen a tér-idő korlátokat szétszakító információs–hálózati szuperstruktúrákkal végrehajtott vertikális koncentráció és áramoltatás tökéletesen alkalmas az „egyközpontú” világrend utópiájának megvalósítására, de a „digitális éden” információgazdagságának kiterjesztésére is. Mindez a szabadság dialektikáján múlik, mivel az internetes szuperstruktúrák által „elrejtett” tőkeviszonyok, gazdasági–pénzügyi hatalmi összefonódások törekvéseinek folyamata, az információk „szociális forradalma” e struktúrák összetettségénél, „anonimitásánál” fogva nagyon nehezen befolyásolhatók.

Mindezek szoros korrelációban vannak az emberi és információs szabadságjogok könyvtári vetületeivel is, amelyet posztmodern korunkban több tényező is „totalis” távlatokba helyezett. A modern informatikai technológia kettőssége, a gyors (mobil) távelérés az egyik oldalról, valamint a lekövethetőség a másik oldalról, különösen erőteljes problémaként merülhet fel a könyvtári adatvédelem és információáramlás kérdéseiben is. A 2001-es terrormerényletek tizedik évfordulója kapcsán alapos elemző munka látott napvilágot Elek Judit tollából a terrorizmus egye-

stült államokbeli „könyvtári kérdéseinek törvényi szabályozásaival” kapcsolatban.¹⁴ A terrorizmus és a terrorellenes harc a könyvtárügy szempontjából annyiban érdekes, hogy az információszabadság és az információtotalitarizmus kérdéseihöz kapcsolhatók. Az információs technológia alkalmazása tudniillik a könyvtári világban is éppen úgy alkalmas az információk minél hatékonyabb testreszabására (szűrésére), de ugyanezzel a technológiai folyamattal a kontrollálásra is, egy másik irányú szűrésre. Az információk és a felhasználók internetes összekapcsolódása végtelen lehetőséget nyit a szabad információáramlásra, de a lekövethetőségre is. A terrorizmus vádja manapság a legkomolyabb ürügy az információ és a személyek szűrésére, miközben magának a 2001-es eseményeknek az információ és értelmezési tere is a véleményhatalom monopóliumában szűrődik, minimális lehetőséget adva az információk és az események másfajta értelmezésének, elemzésének. Az éberség immár nem az imperialisták, hanem a terroristák ellen irányul. Mindez nemcsak könyvtártechnikai és szakmai kérdés, de nagymértékben „morális” is, hiszen a terrorizmus vádja mára olyan univerzálisan használt büntetőjogi tétel lett, amelynek használata éppúgy ideologikus tényezők és szempontok mentén történhet, mint annak idején, mondjuk, a „nép ellensége” vád. Nem mennék mélyebben bele ebbe a kényes témába egy könyvtári szakfolyóirat hasábjain, de annyit még hozzátennék a 9/11-es események kommentárjához, hogy az események egy új típusú fegyverkezési konjunktúrát indítottak el az USA-ban, ahol mára, tíz évvel a merényletsorozat után, már a GDP 4,5 százalékát költik fegyverkezésre. (Miközben, talán nem meglepő módon, az adósságlafon fölemelése is megtörtént.) A terrorizmus elleni harc mögött tehát hatalmas háborús, fegyverkezési konjunktúra húzódik meg, amely, mint tudjuk, jellegzetesen imperialista tendencia.

Mínthogy a nemzeti termelővagyon eladósítással történő privatizálása után a kulturális javak (virtuális másvilágra történő) „elsikkasztása”¹⁵, privatizálása is az. Mindez soron következhet, hiszen a nemzeti kultúra infrastruktúrájának piaci refinanszírozása a tőkebevonás fejlesztő hatása mellett egyben kontrollt, áttételes (szellemi) haszonelvételt, tulajdonelvételt is jelenthetnek e javak felett, s nemcsak demokratikus alapokon működtetett hozzáférést biztosíthat. Mert mit is jelent a refinanszírozás „konyhanyelvre” lefordítva? Nem mást, mint a bankok, pénzüzetek alaptőkéjén és betétein feletti „levegőpénzeivel” történő hitelezést, (a finanszírozás finanszírozását), amelyért cserébe a kamatokkal, vagyis a „pénzkölcsönzés” költségeivel terhelt valós gazdasági javak használatát vissza (szívódik el). A bankrendszer a refinanszírozási mechanizmus, a semmiből előállított pénzek finanszírozásának élődsdi folyamataival szívja el a gazdaság teljesítményét, osztja el a javakat. Mindez a közszolgáltatások áttétes refinanszírozásánál is működik.

A könyvtári állományok digitalizációjának szükségyszerűsége együtt jár az elszegényített közszolgáltatásoknak és fönntartóiknak a tőkebevonás számára történő kiszolgáltatásával, hiszen ezt a hatalmas munkát sok könyvtár nem képes megfinanszírozni. Ebben a történelmi helyzetben az elszegényített közszolgáltatások versenyképessége csak külső forrásokból és az ezt követő függési rendszerben valósíthatók meg. Nézzük csak meg a globalizáció feljebb leírt folyamataiból kiindulva, hogy például egy könyvtár állományának egy külső cég, vagy személy általi digitalizálása milyen problémákat vethet fel. A kérdés elsősorban nem a használó felől érdekes, aki tartalmat akar, bár egyáltalán nem mindegy, hogy milyen „áron”, hiszen ha hozzá is fér egy adatbázison a nemzeti információs javakhoz, lehet,

hogy annak tulajdonjoga már nem hazai intézményé, s ebből számára is adódhatnak következmények. Egy digitalizált könyveket tartalmazó adatbázis tulajdonjogának és esetleges szellemi hasznának kérdéseit csak a tőkeviszony filozófiai problémáinak könyvtári vonatkozásain belül érthetjük meg. Az információs tőke termelésének könyvtári folyamatát Marx leírásából ide alkalmazva láthatjuk, hogy minden tőkeviszonynak, így az információs tőkeviszonynak is a munka, a reálfolyamat az alapja, amely értéktöbbletet termel¹⁶. Könyvtári viszonyok között a digitalizációba fektetett munka keveset a legnagyobb haszonnal, mind társadalmi értelemben, de mint gazdasági profit is, amennyiben az adatbázis hozzáféréseit csak pénz ellenében engedélyezzük. *„A hálózatokon belül digitális formában terjesztett információ az első példány problémájának legszélsőségesebb példája: ha az információ első példánya elkészült, a további másolatok szinte ingyen vannak. Mint az első fejezetben említettük, az információ előállítása költséges, de az újraelőállítása olcsó. A közgazdaságtan szaknyelvén fogalmazva az állandó termelési költségek magasak, de a sokszorosítás változó költségei alacsonyak.”*¹⁷

A digitalizáció óriási lehetősége, egyben óriási kiszolgáltatottságot teremtő (kontrolláló) hatása is megmutatkozik ebben a tézisben, ti. a virtuális szakadék, illetve a virtuális esélyegyenlőség kialakításának is ugyanazok a technológiai előfeltételei, csakúgy, mint az információ testreszabásának, de a használó „lekövetésének” is. De melyek a pénzügyi feltételei? Nagyon gyorsan kialakulhat egyfajta kétebességes társadalom a digitális-könyvtári szolgáltatások mentén is, nem csak az esélyegyenlőség! Hiába az internetes hozzáférés, az ma már sokszor kevés, hiszen az adatbázisokat fizetössé, „fönntarthatóvá” is tehetjük, melyeket már nem mindenki tud finanszírozni. A megosztott tudás hatalom. Kissé transzformálva ezt a tézist, úgy pontosíthatnánk, hogy pénzügyi hatalom, vagyis tőkeviszony. A digitalizációs politika és gyakorlat tehát egyben a pénzügyi haszontermelés egyik specifikus területe is. A köztulajdonlású adatbázisok fönntartása, működtetése, egyáltalán létrehozatala, fejlesztése a közszolgáltatások globális pénzügyi fönntarthatóságának kontextusában lehet különösen érzékeny terület. A könyvtári tőketermelés folyamatában a legnagyobb értéktöbbletet, hozzáadott értéket a helyben (vagy távmunkában) épített adatbázisok jelentik a társadalom számára, de az esetleges tőkebefektetések felé is! A könyvtári közvagyon kezelése, amelyet elsődlegesen a könyvtár (önkormányzat-állam) tulajdonában lévő dokumentumok, eszközpark, valamint maga a könyvtáráépület jelent, nagyon nagy kihívásnak néz elébe! Nemcsak az online elérhetőség összes előnye, de egyidejűleg e szolgáltatások fenntarthatóságának valamennyi problémája is a könyvtárak nyakába szakad, miközben az erőforrásokat pénzügyi csatornákon elszívó nemzetközi pénzügyi rendszer eleve fönntarthatatlanná teszi a működtetést, fejlesztést, finanszírozást. Marad a hitel (mint a javak elszívásának legfőbb mesterséges és legalizált formája), amelynek fedezete csakis a valós munkán alapuló érték lehet, például adatbázisok, de akár maga a teljes könyvtári állomány, sőt az épület is! Innentől kezdve a könyvtári közszolgáltatások „szabad prédáivá” válhatnak bizonyos privatizációs vagy „költség-térítéses” eljárásoknak, amelyek akkor jöhetnek a képbe, ha az intézményfönntartás pénzügyi háttere bizonytalan, elégtelen. Márpedig, mint láttuk, a globális pénzügyi folyamatok éppen errefelé mutatnak: a közszolgáltatói szektor működésének nyújtott hitelek, pályázatok a közösségi javak termelésének indirekt piacosítását, tulajdonjogának fedezetül való felkínálását jelentik. Innen egy lépés a fizetős (on-

line) könyvtári közszolgáltatások megszervezése, amely szintén eladható pozitív fejlesztésnek, hiszen a digitalizáció társadalmi érdek. De vajon ki fogja mindezt finanszírozni? Végeredményben nyilván a használó „valós” pénze.

A globális és helyi érdekek, komplex folyamatok tehát könnyen „összeegyeztethetőek”: az elszegényített, adósságcspadában vergődő és kényszerűen megszorító intézkedéseket meghozó főntartók „készségesen” karcsúsítják a piaci refinanszírozással főntartott közszolgáltatásaiknak az infrastruktúráját. Világos a helyzet a kulturális közszolgáltatásoknál is. Az állam eladósítása, eladósodottsága kész helyzetet (végül is forráshiányt) teremt, amelyet a külföldi vagy hazai magántőke-befektetések, végső soron a piac képes csak finanszírozni. A piacról (re)finanszírozott adósságpolitika és állami közszolgáltatások, az adósságszpirál és a kamatmechanizmus logikáját tekintve tehát szükségszerűen vezetnek az egyre szűkülő forrásbevonási lehetőségekhez, a „hatékonyság” (mint a még nagyobb profit kitermelésének előfeltételéhez), az automatizálás, a leépítések, összevonások növeléséhez, az állományokra, humán erőforrásra és az intézményfőntartásra fordítható keretek csökkenéséhez. Mindez kisebb állományú, kevesebb szakemberrel, de magasabb technológiai háttérrel működtetett könyvtári infrastruktúrához vezet a globális pénzügyi érvonalak távvezérelt rendszerében. Az elméleti végpontban a kamatmechanizmussal működő adósságszolgáltatás miatti elvont források először a könyvtáros nélküli, majd a csökkenő dokumentumú, végül a (valóságos) olvasó és dokumentum nélküli könyvtárügyet vizionálják, hiszen mindig lehet csavarni egyet a megszorítások és racionalizálások srófján. E megszorításokat támogathatják azok a technológiai fejlesztések is, amelyek a könyvtári munka automatizálásában is jelentős eredményeket mutatnak föl.

Milyen kép, milyen kényszerpálya, milyen törésvonalak rajzolhatók meg tehát a globális politikai gazdaságtan tendenciái mentén a könyvtárügyre nézve? A nemzetállami és globális folyamatok antagonisztikus ellentéte mára olyannyira nyilvánvalóvá lett, hogy magának a globalizációnak a létjogosultságát kérdőjelezi meg sokakban. Véleményem szerint azonban nem a globalizáció jutott válságba, hanem a globalizáció most jutott abba a visszaesésben fejlődő és érlelődő dialektikus regressziós szakaszba, amikor részben a rossz pénzügyi renden alapuló válság, részben a globalizáció lényegéhez tartozó információáramlás és nyilvánosság ki fogja kényszeríteni új utak keresését. (Írástomat szintén kritikai útkeresésnek számom a könyvtárügyre vonatkoztatva.) A könyvtár főntartás és üzemeltetés gazdasági-politikai elveinek magukba kell foglalniuk azokat a technológiai, humán erőforrás gazdálkodási, intézményfinanszírozási koncepciókat és innovációkat, amelyek egy könyvtár társadalmi nyilvánosságában ki tudják elégíteni és össze tudják egyeztetni azokat az igényeket, amelyeket a könyvtárhasználat (helyi) hagyományai, új szükségletei és nemzetközi trendjei involváltnak. A könyvtárak a tőkebefektetések nagy és potenciális célpontjai lehetnek, mind a magántőke, mind a közhatalom számára. A helyi és regionális közhatalom és a globális magánhatalom pénzügyi és hatalmi függésrendszere predesztinálja azt a viszonyrendszert, amely a könyvtári innovációt, a könyvtári intézményfőntartást piaci finanszírozású alapra helyezi. Mindez természetesen azzal a következménnyel jár, hogy a nemzetközi pénzügyi és finanszírozási függésbe vont nemzetállamok közkiadásai vagy a hitelpénzkibocsátás magánmonopóliumának logikája mentén valósulnak meg, és/vagy piaci finanszírozásúvá alakulnak részben. E kettő nyilvánvalóan össze-

függ, hiszen éppen azért kell piaci szemléletűvé alakítani a közszolgáltatásokat, mert a hitelek és kamatainak visszafizetése részben „önfenntartóvá” (valójában kitermelhetetlenül veszteségesé) kényszerítik e területeket. Mindez azt kell, hogy jelentse, hogy „vissza nem térülő” szolgáltatásokat és innovációkat egyre kevésbé lehet megengedni a restriktív pénzügypolitika miatt. Mindennek a kútfeje az a folyamat, amellyel egy nemzetállam intézményes eladósítása történik. A kamatokkal megterhelt hiteltörlesztések, a belső és külső eladósodottság olyan „kész helyzetet” teremtenek a közszféra finanszírozásában, amelyek vagy a szükségletek, szolgáltatások és intézmények elsorvasztását, vagy piaci finanszírozását és piaci szemléletű (újra)elosztását kényszerítik ki. Mindez, mondhatnánk, egyfajta (imperialista) összeesküvés-gyakorlat, hiszen nemcsak a gazdasági hatalmat birtokolja, aki a pénzkibocsátás feletti kontrollt a kezében tartja, de a társadalmi alrendszerek bármilyen területén, így a kulturális ellátás finanszírozása által, a (tömeg)kultúra manipulálásával arra is érvényt szerezhet, hogy egy állam polgárai hogyan gondolkodjanak a világ dolgairól. Mi is ennek a pénzügyi függő helyzetnek a belső könyvtári-intézményi logikája? Hasonló, mint az egészségügy esetében, csak emitt „túl sok” könyv, amott, az egészségügyben, túl sok az ágy, vagyis a „túl nagy” infrastruktúra „fönntarthatatlan”. Az ellátórendszer infrastruktúráját tehát „racionálizálni” és privatizálni kell, hogy csökkenjenek a kiadások, növekedjenek a finanszírozás piaci tényezői, javuljanak a kölcsönzési és ágyszám-kihasználtsági mutatók, mondja az immár „klasszikussá” és bevetté vált neoliberális gazdaságpolitika megoldóképlete az adósságspirál lektüzdésére. (Az persze sokszor mellékes kérdésként vetődik fel, hogy valójában és összességében mennyi jelentkező személyt, azaz szükségletet kellene kielégítenie, mennyi közszolgáltatási javat kell termelnie, elosztania rendszernek. Ez a gazdaságpolitikai dogma tökéletesen elrejtja a megszorítások valódi gazdasági–pénzügyi háttérfolyamatait, és a „túlfogyasztásban”, a „pazarlásban”, újabban a hitelek visszafizetésének imperatívuszában láttatja morálisan is megindokoltnak a megszorítást, intézménybezárást és funkció-összevonást.)

A könyvtárügyet, kulturális közellátást az egészségüggyel (egészségügyi ellátással) tehát ebben az analógiában kívánom párhuzamba állítani azért, hogy felmutassam a globalizáció egyetemes „intézménymimikiai” hatásait, pénzügyi folyamatait a közszolgáltatásokban. A közellátás jóléti hagyományainak leépítése tehát közvetett (globális) pénzügyi folyamatoknak az államháztartásra gyakorolt nyomásán keresztül zajlik e terület szinte minden ágazatában. Ezt jelenti tartalmilag nemkülönben a közszolgáltatásban foganatosított, restriktív folyamatok összessége: a hatalmi–pénzügyi elit (részben kényszerből, részben együttműködve, összefonódva, kiszolgálva) fokozatosan megszünteti az ellátórendszerek szociális vívmányait. Ennek lényege, hogy az állam, hitel-visszafizetési kötelezettsége miatt egyre gyorsuló ütemben képtelen „elégészes szintű közszolgáltatásait” fönntartani saját forrásaiból. A hitelspirál hatása mélyül, további hitelfelvételek nélkül is („a nemzetközi pénzügyi helyzet fokozódik”), a közintézmények pénzügyi, finanszírozási viszonyai romlanak az adósság elleni harc következtében. Pedig egy fejlődő szolgáltatáskultúrához nemhogy a csökkenő, de még a szinten tartott költségek sem elegendők. Az innovációkhoz többletforrások szükségesek, ezek újfent csak hitelekkel finanszírozhatók, így visszakerültünk a kiindulóponthoz. Ha nem akarunk lemaradni a globalizáció információs és kulturális versenyében, akkor a

könyvtárakba is előbb-utóbb komoly (piaci vagy állami alapú) investálást kell végrehajtani. Csak ez oldhatja föl az intézményfinanszírozás, az innováció és a megszorítások patthelyzetét! A könyvtárpolitika gazdasági, pénzügyi kényszerfolyamatai (a magánpénzrendszer paradigmáin belül) egyedül a piaci (hitelalapú finanszírozási) könyvtári beruházásokat képes meghitelezni, merthogy ebben a rendszerben maga az állam és a független (legalábbis az államtól, de nem a nemzetközi pénzügyektől független) jegybank is alávetett a pénzügyi–piaci folyamatoknak. Ez a rendszer mindazonáltal egyszerre fojtogatja és elszívja az egész gazdaságot is, hiszen egyrészt forráshiányt okoz a monetáris bázis alacsony szinten tartásával, másrészt minden beruházásra szánt forint után kamatterheket is kell fizetni, amelyet az investált intézménynek kell kitermelnie. Egy „közpénzrendszerben” gondolkodó közgazdaságtani paradigma hitelpénz nélkül, hazai reálfedezettel is megteremthetné azokat a forrásokat, amelyek a közszolgáltatások fenntartható és rentábilis működéséhez szükségesek lennének. A közszolgáltatások finanszírozási tendenciái tehát a pénzügyi–piaci függés egyetemes mintáinak sémáival szünteti meg a közellátások jóléti rendszerét. A piaci fenntarthatóság elvétől vezérelve a tőke és a hitelpénz logikájának alávetve, e globális kulturális politika részt kér a könyvtárak állománygyarapítási, állományapasztási, digitalizálási politikájából¹⁸, egy szóval a nemzetek kulturális javai fölötti rendelkezésből. Piacorientált ellátást követel, amely a ritkábban olvasott dokumentumoknak „nem kegyelmez”, és (ahogy az egészségügyben az ágyszám-kihasználatlanságra) a könyvtárügyben empirikus könyvtárhasználati adatokra hivatkozva csökkentené az infrastruktúra eszközeit, a tulajdonképpeni kulturális közvagyonot. A globális kulturális szükségletallokáció, szorosán együttműködve a médiával, a tömegkultúra intézményeivel, a szükségletek és a javak olyan újraelosztását valósítja meg, amely a globális status quót támogatják. A kultúra egyes szegmensei és intézményei „veszélyesek is lehetnek”, hiszen a könyvtárak szellemi–információs ellensúlyt képezhetnek a globalizációval szemben. Éppen azért van szükség könyvtár-politikai gazdaságtanra, hogy a kulturális piac folyamataiba beavatkozhasanak, hogy az erőforrásokat és javakat olyan allokációs politikával oszthassák szét, amely megfelel a társadalom szélesebb rétegeinek, s ne csak egy szűk elit kulturális tőkefelhalmozását támogatják a kulturális-pénzügyi transzferek. De nézzük ennek a globális kulturális törésvonalnak a történelmi beágyazódását, gyakorlati aspektusait, imperialista tendenciáit tovább – *a következő számunkban (a szerk.).*

JEGYZETEK

- 1 „...ez nem kevesebb, mint létrehozni a pénzügyi ellenőrzés olyan magánkézben lévő világrendszerét, amely képes uralni valamennyi ország politikai rendszerét és a világgazdaság egészét. Ezt a rendszert a világ központi bankjai feudális módon kontrollálnák, összhangban azokkal a titkos megállapodásokkal, amelyeket a rendszeresen tartott magántalálkozókon és konferenciákon elfogadnak...” (Caroll Quigly: Tragédia és remény).
- 2 Balogh András: Könyvtárak a globalizáció korában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 12. sz.

- 3 Drábik János beszéde: <http://www.youtube.com/watch?v=iqlgSg5OOZU>
- 4 Még kacifántosabb fogalmi csavar az, hogy az önkormányzati iskolák egyházi kezelésbe adását is az államosítás fogalmával írják le, hiszen tudjuk, hogy Magyarországon éppen az egyházi iskolák 1948–49-es államosítása volt egy jelentős történelmi fordulat.
- 5 Báger Gusztáv: Magyarország integrációja a nemzetközi pénzügyi intézményekbe. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.
- 6 Pokol Béla: Globális uralmi rend. Budapest, Kairosz, 2005.
- 7 Bogár László: Lefelé a létezés lejtőin. Budapest, Kairosz, 2011.
- 8 Márkus György: Kultúra és modernitás. Budapest, T-Twins–MTAK Lukács Archívum, 1992.
- 9 Benjamin Lee–Edward LiPuma: A körforgás kultúrái: a modernitás imaginációi In.: Sokféle modernitás. (Szerk. Niedermüller Péter) Budapest, L'Harmattan, 2008.
- 10 Horváth Sándor Domonkos: Az infokommunikációs konvergencia és a könyvtár-politikai vakfolt közelítési kísérlete. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2011. 2. sz.
- 11 http://www.hirado.hu/Hirek/2011/09/23/15/Talan_most_kell_otthagyni_a_Facebook_ot.aspx
- 12 A YouTube-ra már csak saját Goggle felhasználó fiókkal lehet regisztrálni.
- 13 Ennek szélsőséges esete, egyben tökéletes hatalmi összefonódású példája a Norvégiában nemrég elkövetett merényletsorozat. A média úgy közvetítette ezt az eseménysort, hogy a hatóságok nem voltak elég éberek az internetes megelőzésben, s annak ellenére megtörténhettek az események, hogy az elkövető kapcsolatai felderíthetők lettek volna. A „véres” és egyben az információtotalitarizmus által elhallgatott valóság azonban a következő: igencsak meglepő módon a norvég terrorelhárítás éppen a terrorcselekmény előtt végzett egy olyan gyakorlatot, amelynek során egy magányos merénylő lehetséges műveleteit szimulálták.
- 14 Elek Judit: Terrorizmus a könyvtárban, terroristák a könyvtárban, avagy a PATRIOT Act (kettős) hatása az Amerikai Egyesült Államokban. = Könyvtári Figyelő, 2011. 1. sz.
- 15 A virtuális másvilágra sikkasztás fogalmi kategóriáját Feuerbach valláskritikai alapművéből, *A kereszténység lényege*-ből (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.) emeltem át az információs társadalom ontológiai (reális-virtuális) megkettőződésének filozófiai analógiájaként. A későbbiekben ezt a terminológiát az információs társadalom (vallás)kritikájának, létmódjának univerzális leírásává fejleszttem.
- 16 Izlondon ebben a tekintetben „forradalmi” változások történtek. Izlondon népszavazás döntött arról, hogy a brit és holland nyugdíjalapoknak fizetett adósság csak akkor folyósítható, ha a gazdaság is fejlődik, s ennek mértékét a mindenkori növekedés 6 százalékában rögzítették.
- 17 Shapiro Carl–Varian Hal R.: Az információ uralma. Budapest, Geomédia Szakkv., 2000.
- 18 A British Council részt vett az Orosz Állami Könyvtár digitalizációs projektjében. Mi sem könnyebb, mint úgy együttműködni egy kulturális projekt konzorciumaként egy ilyen vállalkozásban, hogy közben tökéletes áttekintést kapunk egy nemzet kulturális javairól.